The Novelty of the Ethics of Samuel Richardson's Novels through Wittgenstein's Lenses

Anca Raluca PURCARU¹

¹ Apollonia University, Iasi, România,
ralu_pur@yahoo.com

Abstract: In the puritan and utilitarian environment of 18th century England, there is a literary trend called sentimentalism, which stands out as an attitude of opposition towards aristocratic morality. The characteristics of the trend are the cult of feelings, the cult of nature (as an unspoiled environment) and the proclamation of puritan morality. The initiator of this trend was Samuel Richardson, who adopts the genre of the epistolary novel and writes *Pamela* (1740) and *Clarissa Harlowe* (1747-1748). If the first is based on the theory of rewarded virtue, the second one presents the punishment of vice. Together with other realistic novelists of his century, Richardson wanted to present heroes from the bourgeois world superior to moral representatives of the aristocracy.

Keywords: *Samuel Richardson; ethics in novels; the novel Pamela; the novel Clarissa Harlowe;*

How to cite: Purcaru, A. R. (2018). The Novelty of the Ethics of Samuel Richardson's Novels through Wittgenstein's Lenses. *Journal for Social Media Inquiry*, 1(1), 16-22. <https://doi.org/10.18662/jsmi/03>

În mediul puritan și utilitarist al Angliei secolului al XVIII-lea, apare un curent literar numit sentimentalism, care se remarcă drept atitudine de opoziție față de morala aristocrată. Caracteristicile curentului sunt cultul sentimentului, cultul naturii (ca mediu neviciat) și proclamarea moralei puritane. Inițiatorul acestui curent a fost Samuel Richardson, care adoptă genul romanului epistolar și scrie *Pamela* (1740) și *Clarissa Harlowe* (1747-1748). Dacă primul se bazează pe teza virtuții răsplătite, cel de al doilea prezintă viciul pedepsit. Alături de ceilalți romancieri realiști ai secolului său, Richardson dorea să prezinte eroi din lumea burgheză superiori sub raport moral reprezentanților aristocrației.

În romanul de debut, *Pamela* (2003), tema este cea a virtuții răsplătite, dar avem și multe aspecte precursorii eticii feministe.

Pamela Andrews lucrează pentru o doamnă respectată din înalta societate londoneză. După moartea acesteia, deși are doar șaisprezece ani, fiul doamnei începe să îi facă o serie de avansuri violente, iar Pamela se vede nevoită, pentru a-și păstra virtutea, să se întoarcă în casa părinților săi, după o tentativă de viol de la care o salvează o doamna Jervis, o altă angajată a Stăpânului, așa cum îl va numi Pamela în toate scrisorile din acest roman epistolar. Însă, în loc să fie condusă la casa părinților săi, Pamela este răpită și dusă la moșia stăpânului său, unde trebuie să îndure abuzurile doamnei Jewkes, o servitoare care ascultă orbește de stăpânul său, în ciuda tuturor principiilor etice pe care sarcinile ei le încalcă. Toți cei care încearcă să o ajute pe Pamela să evadeze sunt pedepsiți, atât doamna Jervis din fosta casă, cât și un pastor, domnul Williams, pe care stăpânul său îl bagă în închisoare. Pamela are singură o tentativă de evadare care eșuează, cochetează chiar cu ideea suicidului prin înecarea în iazul moșiei (scopul fiind de a-și păstra virtutea intactă), idee pe care până la urmă o respinge, ajungând la concluzia că mai bine își lasă viața în voia divinității.

Stăpânul său se hotărăște după această tentativă să se mute la moșia respectivă pentru a o avea pe Pamela. Încearcă o serie de metode, de la amenințări și violențe la mituire – îi propune inclusiv un contract avantajos financiar pentru ca fata să devină amanta lui. Pentru Pamela, cel mai important lucru este onoarea ei, nu bogăția acestei lumi. Fără virtute, nu vede sensul nici unei posesii de ordin material, virtutea este bogăția și podoaba ei, fără virtute, bijuteriile lumești ar evidenția tocmai lipsa acesteia, așa că Pamela respinge cu hotărâre orice propunere, deși este amenințată că își va pierde virtutea chiar dacă nu de bunăvoie, și va îndura și oprobriul public, deoarece deja se crede despre dânsa că nu avea cum să își fi păstrat virtutea. Stăpânul său are încă o tentativă de viol, încurajat de către doamna Jewkes, dar la care renunță singur, sub influența crizei în care cade Pamela,

speriat că aceasta va muri. Decide atunci să o ceară de nevastă, dar aceasta refuză și această propunere, din cauza diferențelor de statut social.

În cele din urmă o eliberează, dar se îmbolnăvește de această dată el de dor și o roagă pe Pamela să se întoarcă la el. Deoarece Pamela este îndrăgostită de el și crede în intențiile sale onorabile, se întoarce și acceptă să se căsătorească cu el. O iartă pe doamna Jewkes, îi reintituie în drepturi pe doamna Jervis și pe pastorul Williams, și chiar mediază conflictul între stăpânul său și sora acestuia, a cărei maltratări îi căzuse victimă. Mai mult, îl convinge pe soțul său să o ia în locuință pe fiica sa ilegitimă, pe care o tratează ca pe propriul copil. Noul statut de stăpână a casei nu face decât să îi ofere prilejul Pamelei să își dovedească onoarea și virtutea de care deja dăduse dovadă până atunci. Soțul său este complet reformat de către Pamela, dând și acesta dovadă de virtute.

Temele de ordin etic ale acestui roman sunt virtutea, datoria vieții de zi cu zi, credința în divinitate, decența, onoarea, demnitatea, precum și alte calități nobile. Temele sociale ale romanului se referă la puterea pe care o are angajatorul asupra angajaților săi, care îl consideră un stăpân pe care trebuie să îl asculte orbește, uitând prioritatea datoriilor mai înalte de ordin etic, precum și condiția femeii în acele timpuri în care hărțuirea sexuală era aproape un drept al stăpânului, iar după ce acesta obținea ce își dorea pe plan sexual, cea care cădea victima oprobiului public era tot femeia abuzată. Posibilitățile de alegere a unei femei în Anglia secolului respectiv erau limitate.

Din fericire, ca și eroina următorului roman, Pamela nu face compromisuri în privința virtuții sale, pe care și-o apără împotriva încercărilor de corupere prin mită sau agresiune. Absolut nimic nu o poate determina pe aceasta să se dezică de principiile sale de ordin etic, iar în această rezistență la corupere și în idealul de a nu își vinde trupul rezidă actualitatea romanului. Deși receptată inițial ca „pornografie deghizată”, cartea rămâne o luptă a unei tinere servitoare împotriva tuturor încercărilor stăpânului său prădător de a o seduce, precum și un studiu detaliat asupra abuzului de putere în acele timpuri, abuz valabil și astăzi. Desigur, Pamela este și un roman optimist, având un final fericit, motivant pentru lupta pentru onoare, dar acesta nu este cazul următorului roman.

Romanul *Clarissa Harlowe or The Story of Young Lady* e considerat opera de căpătâi a lui Richardson (2004) și s-a bucurat de un imens succes pe continent. De această dată protagonista este o domnișoară de condiție înaltă.

Tânăra nobilă Clarissa este tiranizată de tatăl, fratele și sora sa și urmează să fie măritată împotriva voinței sale. O căsătorie aranjată în care nu își iubește soțul ar fi de neacceptat pentru tânăra care are o morală fermă. Ca

și în romanul precedent, eforturile sale de a-și argumenta cu măiestrie principiile etice rămân fără ecou. Ceea ce nu știe Clarissa este Roger Holms, viitorul soț, a fost propus printr-un complot de către nobilul Robert Lovelace. Nobilul a curtat-o pe Clarissa, dar aceasta nu l-a acceptat datorită moravurilor ușoare ale acestuia și, în plus, a căzut victimă invidiei surorii sale, datorită pasiunii pe care i-a stârnit-o acestui nobil care nu o considera eligibilă pe sora Clarissei. Pentru a scăpa de căsătoria nedorită, Clarissa se gândește inițial să îi accepte ajutorul lui Lovelace și acceptă o întâlnire cu acesta, la care ajunge însă să vină numai pentru a-i comunica faptul că s-a răzgândit. Atunci Lovelace se vede nevoit să o păcălească pentru a o lua cu el, spunându-i că întâlnirea lor clandestină a fost descoperită și Clarissa îl însoțește pentru a evita atât un scandal, cât și o vărsare de sânge, propunându-și să ofere mai târziu explicațiile exonerante. Nu se întâmplă așa, căci în curând toată societatea va crede că a fugit cu Lovelace devenind amanta sa.

Planul lui Lovelace este să o corupă pe Clarissa, să o seducă, conform ideii că dacă îi va ceda o dată, îi va ceda mereu. Nobilul nu crede în sinceritatea principiilor puritane ale nici unei femei. Între cei doi se dă o bătălie a principiilor, Lovelace îndârjindu-se să dovedească faptul că nu poate fi sinceră. Dacă ea ar fi fost umilă și i-ar fi cerut să îi fie cruțată virtutea, el ar fi arătat clemență, dar Clarissa îl provoacă prin virtutea de care aparent dă dovadă să îi demonstreze ipocrizia feminină. În ciuda manipulărilor lui Lovelace, Clarissa nu îi cedează, nici măcar pentru că deja a căzut în dizgrație. Lovelace încearcă să abuzeze de ea, dar planurile sale în acest sens eșuează, deoarece o dată Clarissa îl înduplecă, apoi îl amenință cu suicidul, preferând moartea dezonoarei. În ciuda tuturor mașinațiunilor lui Lovelace, în ciuda chiar a sentimentelor sale, Clarissa rămâne onorabilă. Mai mult, îi și oferă îngrijiri lui Lovelace când acesta cade pradă bolii, arătând compasiune față de asupritor și chiar frică pentru viața acestuia, deoarece deja se îndrăgostise de el. Lovelace se gândește la un ultim subterfugiu, și anume să o facă pe Clarissa să creadă că și-a pierdut onoarea față de un străin pentru că, odată ce dragostea lor s-a consumat, ea să îi cedeze, fiind bucuroasă chiar că a fost vorba despre el și nu despre altcineva. Dar o criză a Clarissei care era cât pe ce să îi curme viața îi dejoacă planurile.

Încercând din răspuț să își repare reputația distrusă, nu reușește. Respinsă de propria ei familie care nu o crede, victimă a dizgrației publice și cu sănătatea șubredă de la atâtea încercări ale virtuții sale, Clarissa decide să nu mai trăiască și își pregătește toate cele necesare înmormântării. Lovelace, căindu-se pentru faptele sale, înțelege că Clarissa e cu adevărat incoruptibilă, că nici distrugerea reputației sale nu a făcut-o să devină o ființă decăzută, o

cere în căsătorie. Pentru a câștiga timp și pentru a-l ține pe acesta la distanță, ea recurge la un vicleșug – îi scrie că vor relua discuția când va fi în casa Tatălui ei, ea referindu-se la cel ceresc. Suferința îi curmă Clarisei viața în scurt timp, lăsându-l pe Lovelace cuprins de disperare și durere.

După moartea Clarisei, un văr îndepărtat pe nume Morden o răzbună, ucigându-l în duel pe Lovelace. Celelalte personaje negative își găsesc și ele pedeapsa, rudele Clarisei și complicii lui Lovelace.

Față de Pamela, chinurile și încercările Clarisei sunt mai elaborate și de mai lungă durată, Clarissa fiind singură și în propria familie în ceea ce privește valorile sale, față de Pamela, ai cărei părinți gândeau la fel ca ea. Personajul masculin, ispășitorul, este de această dată mai clar conturat, prin scrisorile pe care acesta le redactează. Chimia dintre cei doi protagoniști este mai intensă, aspectul sentimental dând greutate disputelor de ordin etic. Atât Clarissa, cât și Lovelace trebuie să lupte și cu propriile sentimente pentru a-și menține principiile și ambii sunt personaje puternice. Povestea Clarisei este un exemplu al rezistenței împotriva manipulării și un exemplu de incoruptibilitate. Clarissa reușește un proces de construcție de sine pe baza unui sistem ferm de valori care o face să fie complet independentă de lumea înconjurătoare și de evenimentele contingente care au loc în viața ei. Deși nu are nici o putere asupra a ceea ce se întâmplă, Clarissa are o morală ireproșabilă și un comportament care urmează întocmai morala sa. Sistemul său de valori nu este coruptibil și nu se schimbă, în ciuda tuturor manipuleșilor lui Lovelace sau ale familiei sale. Clarissa nu poate fi constrânsă să se abată de la de la morala sa, rămânând fidelă moralei de tip puritan.

Mai mult, ceea ce transpare mai clar decât în primul roman este prolema coruptibilității și a recăderii în păcat. Este păcătosul mai predispus să păcătuiescă din nou sau se poate opri și se poate reforma? Dacă toată lumea te consideră viciat, mai are sens să îți păstrezi virtutea? Răspunsul este că se merită și că virtutea este valabilă prin ea însăși, independent de lumea în care trăim. Relevanța acestui exemplu de moralitate puritană în lumea de astăzi este că putem rămâne fideli eticii chiar și atunci când nimeni din jur nu o face. Dacă Clarissa ar trăi astăzi, ar fi la fel de virtuoasă.

Considerăm că acest roman este ilustrarea eticii wittgensteiniene, așa cum apare ea formulată în prima operă a filosofului.

Wittgenstein (1991) delimitează în *Tratatul logico-filosofic* ceea ce poate fi spus cu sens de ceea ce poate fi doar arătat. Despre etică, religie, logică, despre limbajul însuși nu se pot spune în propoziții decât nonsensuri, întrucât limbajul nostru nu permite formularea cu sens decât a propozițiilor descriptive. Etica se arată prin artă (ca în cazul de față). Etica și valorile sunt

cu adevărat importante, dar ele se află în afara lumii, privesc lumea ca întreg, și nu stările de lucruri din ea, care sunt contingente. Recompensa etică stă în fapta însăși, și nu în consecințele sale, iar lumea omului fericit este diferită de a omului nefericit (întrucât doar primul poate trăi valorile)

Nu trebuie să ne imaginăm că lumea faptelor este o sferă, în jurul căreia valorile plutesc. Aceste valori sunt în om, dar într-un om care să fie independent de lumea faptelor (în acest sens în afara lumii faptelor). Toate aceste valori vin din iubire – omul iubește cu toată ființa (ființa ca unitate psihofizică, așa cum apare în cercetări). Iubirea este identitatea omului independent de fapte, singura certitudine, singurul lucru cu adevărat independent de realitate. Din iubire decurg toate valorile după care omul se orientează. Ea determină faptele omului, în orice realitate posibilă. De aceea nu contează starea de lucruri prezentă, pentru că nu starea de lucruri a determinat alegerea unei acțiuni. Aceasta este determinată aprioric.

Aici vedem adevărata importanță a stărilor de lucruri posibile. Lumile posibile (înțelese ca situații contrafactice, în sensul că stările de lucruri puteau să fie altele) sunt importante pentru etică tocmai prin aceea că valorile iubite rămân aceleași, indiferent de starea de lucruri prezentă. Valorile nu sunt alese pe baza faptelor, ele se găsesc dincolo de fapte, în om. Omul etic nu este și nu poate fi) contingent, prin aceea că faptele pe care le face sunt rezultatul a ceea ce îl călăuzește, iar acel ceva rămâne valabil pentru orice situație. Faptele nu sunt făcute în funcție de consecințele pe care la au, ci în funcție de valorile omului. Omul etic nu este produsul experienței, și nu merge după cum îl poartă soarta (stările de lucruri reale). El modelează această experiență după valorile sale. Omul alege valorile (și aici importanța voinței, a liberului – arbitru, a faptului că omul alege să se construiască singur, fiind propria lui creație). Omul trăiește faptele în funcție de valorile sale. Iubirea se aplică realității, dar nu are nevoie de ea. Adevărata iubire este absolut dezinteresată (în acest sens lumea omului fericit diferă de cea a omului nefericit). Iubirea înseamnă fericire. Numai omul care iubește este cu adevărat fericit. Lumea acestuia diferă pentru că e construcția lui proprie, pentru că se recunoaște în alegerile sale. De fapt, aceste alegeri sunt singurele pe care le putem controla. Contează felul în care ai ales, și nu beneficiile contingente.

Valorile nu sunt pur și simplu ceea ce este mai înalt, ci sunt însuși omul. Ele decurg din ceea ce iubește. Iubirea este singura certitudine, singurul adevăr. Iubirea lui nu e în lume, ci în el. Este la fel de unică ca și el. Prin ea, omul este propriul lui creator, independent de lume. Temeiul eticii este iubirea, ceea ce decizi să iubești.

Prin artă iei contact cu un fel de a trăi, cu valorile cuiva, cu un mod de a iubi. Dar omul etic își găsește propriul mod de a trăi, altfel acel om nu ar avea valoare. Principala menire a artei este să fie independentă de lume. Arta adevărată este arta pentru artă, pură imaginație, independentă de orice altceva, independentă chiar și de creatorul ei. Etica și estetica sunt același lucru numai în sensul că există un stil propriu de a iubi, acest stil este estetic. Omul (construcția după acest stil) și opera de artă (imaginarea altor stiluri) sunt estetice.

Arta lui Richardson este, în opinia noastră, o întrupare a luptei virtuții și pricipiilor etice contra contingenței.

Bibliografie:

- Drîmba, O. (2001). *Istoria literaturii universale*. Ed. Saeculum, vol. II.
- Richardson, S. (2003) *Pamela*. Penguin Books.
- Richardson, S. (2004). *Clarissa Harlowe or The Story of a Young Lady*. Penguin Books.
- Wittgenstein, L. (1991). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Humanitas.